

Ivana Tomas
povjesničarka umjetnosti, viša asistentica
na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Srednjovjekovne jednobrodne crkve
s kupolom južne Dalmacije i Boke kotorske
doktorska disertacija

mentor: dr. sc. Predrag Marković, izv. prof.

Disertacija je obranjena 9. prosinca 2014.
godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta
u Zagrebu, pred povjerenstvom:

akademik Igor Fisković, red. prof. u miru
dr. sc. Miljenko Jurković, red. prof.
dr. sc. Josip Belamarić; vš. znan. sur.

SAŽETAK

Jednobrodne trotravejne crkve s kupolom najizrazitiji su arhitektonski tip u srednjovjekovnom graditeljstvu južnog dijela istočne obale Jadrana. Iako je o tim spomenicima objavljeno više radova, dosad nije učinjena zasebna studija u kojoj bi cjelovito bio obuhvaćen taj tip građevina na prostoru južne Dalmacije i Boke kotorske. Na temelju detaljnije analize pojedinog spomenika i analogija sa srodnima nastojala im se preciznije utvrditi kronologija izgradnje, kao i graditeljske etape (napose one srednjovjekovne). Posebna pozornost bila je posvećena i povijesno-kulturnom kontekstu njihova nastanka, a osobito povijesnim vrelima u kojima se spominju podatci važni za interpretaciju tih crkava, kao i pitanju graditeljskih utjecaja, koje je oduvijek bilo u središtu zanimanja istraživača.

U doktorskoj disertaciji obrađeno je dvadeset crkava, od kojih se sedamnaest nalazi na prostoru današnje Dubrovačko-neretvanske županije i tri u Boki kotorskoj (Crna Gora). Među promatranom grupom spomenika ističu se svojom brojnošću crkve tzv. *južnodalmatinskog jednobrodnog kupolnog tipa*. Riječ je o šesnaest građevina na širem dubrovačkom prostoru, od kojih se dvanaest nalazi na Elafitskom otočju (Koločep: Sv. Nikola i Sv. Mihajlo kod Donjeg Čela, Sv. Srđ u Biga-

ma, Sv. Barbara u Borju, Sv. Frane u uvali Jekavac i Sv. Antun Padovanski u Gornjem Čelu; Lopud: Sv. Ivan Krstitelj na Ivanjem brdu, Sv. Nikola na brdu Polačice i Sv. Ilija na Sutjoniku; Šipan: Sv. Ivan Krstitelj kod Šilova Sela, Sv. Mihajlo u Pakljenom i Sv. Petar na Veljem Vrhju). Tri zdanja sačuvana su u povijesnoj jezgri grada Dubrovnika (Sv. Nikola i Sigurata na Prijekom, Sv. Luka), dok je jedno zasvjedočeno u Stonu (Sv. Mihajlo na brdu Gradac). U radu se nastojalo dokazati da su prvi spomenici tzv. *južnodalmatinskog jednobrodnog kupolnog tipa* izgrađeni u prvoj polovini ili sredinom 10. stoljeća, te da pojavu jednobrodne kupolne arhitekture na tom prostoru valja dovesti u vezu s onovremenim najreprezentativnijim spomenicima u Dubrovniku (Sv. Petar i katedrala). U tom periodu izgrađene su tri crkve, od kojih je jedna bila u funkciji vladarske kapele. Također, utvrđeno je da je najveći broj njih podignut tijekom zadnjih desetljeća 11. i u prvoj polovini 12. stoljeća. Riječ je o jedanaest građevina, od kojih je devet izgrađeno na Elafitskom otočju. Za pojedina elafitska zdanja pokušalo se dokazati da su bili kanonički patrimonij tadašnjeg reformiranog katedralnog kaptola. Istraživanjem je ustanovljeno da će taj tip arhitekture, omiljen u ranoj romanici, kontinuirati na dubrovačkom prostoru i u kasnije doba, o čemu svjedoče dvije crkve s jasno uočljivim stilskim obilježjima kasnoromaničkog i gotičkog doba.

Osim skromnih dubrovačkih crkava, u disertaciji su obrađeni i primjeri reprezentativnijih jednobrodnih građevina s kupolom podignutih oko 1200. godine. Riječ je o tri kotorska zdanja (Sv. Luka, Sv. Ana i Koledata) i o Sv. Mariji na otoku Mljetu koja predstavlja najmonumentalniji primjer toga tipa arhitekture na istočnojadranskom prostoru, ali i jedini dosad poznati primjer benediktinske kupolne arhitekture na toj strani Jadrana. Kod potonje crkve posebna pozornost bila je usmjerena i na interpretaciju graditeljskih utjecaja, pri čemu su se pojedina pitanja u interpretaciji njezina arhitektonskog rješenja, napose trodijelnog složenog svetišta, monumentalne kupole te predvorja, nastojala objasniti njezinom funkcijom benediktinske crkve. x